

Możliwości rozwoju turystyki militarnej w lasach na przykładzie Nadleśnictwa Wejherowo

Emilia Janeczko, Mateusz Heise

Abstrakt. Turystyka militarna w ostatnich dziesięcioleciach zdobywa coraz więcej zwolenników. Jednym z obszarów leśnych w Polsce, szczególnie zasobnym w różnego typu obiekty obronne jest Nadleśnictwo Wejherowo, położone w zasięgu RDLP Gdańsk. W artykule przedstawiono wyniki badań ankietowych prowadzonych wśród turystów wizytujących obiekty militarne położone w zasięgu nadleśnictwa. Celem prowadzonych badań było ustalenie możliwości wykorzystania tych obiektów w rozwoju sylwaturystyki. Uzyskane rezultaty pozwalają ocenić dotychczasowe funkcjonowanie obiektów oraz wskazują pożądany kierunek promocji oraz tworzenia oferty turystycznej Nadleśnictwa Wejherowo.

Słowa kluczowe: zagospodarowanie rekreacyjne, walory turystyczne, turystyka militarna

Abstract. The possibilities of military tourism development in forests on the example of Wejherowo District. In recent decades, military tourism is more and more popular. Wejherowo Forest District is the forest area in Poland, which is especially rich in various types of military objects. The results of surveys conducted among tourists visiting military buildings, located within the range of the Forest District have been presented in this paper. The aim of the research was to determine the possibility of using these facilities in the development of the forest tourism. The results allow us to evaluate the current functioning of the facilities and indicate the desired direction of the promotion and development of tourism in Wejherowo Forest District.

Key words: recreational management, tourist values, military tourism,

Wstęp

Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Europejską Komisję Turystyki pod koniec lat 90. XX wieku 20% turystów przemieszczało się po Europie tylko i wyłącznie z kulturowych pobudek, a kulturę jako zasadniczy element wyjazdów turystycznych podało kolejne 60% turystów. Turystyka kulturowa posiada olbrzymi potencjał edukacyjny i wychowawczy, popularyzuje wiedzę historyczną i kształtuje świadomość społeczną (Kupiec, Dusza 2012). Wśród funkcji turystyki historyczno-militarnej wyróżnia się poza funkcją historyczno-edukacyjną, również funkcję martyrologiczną, polityczno-ideologiczną, kulturalno-rozrywkową, rekreacyjno-sportową oraz funkcję przygodową (Kowalczyk 2009). Turystyka historyczna i militarna jest specyficzną odmianą turystyki kulturowej, przyciągającą tylko ściśle określone typy odbiorcy. Turyści przypadkowo zwiedzający obiekty o charakterze militarnym stanowią zaledwie nie-

wielki procent wszystkich wizytujących tego typu obiekty. Kupiec i Dusza (2012) zwracają uwagę, na fakt, iż preferencje osób zwiedzających obiekty militarne są odmienne w porównaniu z odbiorcą masowym, co utrudnia w pewnym stopniu adaptację tego typu obiektów. Wśród powodów uprawiania militarnej turystyki kulturowej można wymienić m.in. ogólne zainteresowanie historią, której bardzo istotnym elementem są konflikty zbrojne, własne doświadczenia, związane np. z odbywaniem służby wojskowej w miejscu będącym obecnie atrakcją turystyczną, zainteresowanie wojskiem i uzbrojeniem, ogólne zainteresowanie techniką oraz zainteresowanie odtwórstwem historycznym w jego aspekcie militarnym itp. Do militarnych obiektów, stanowiących atrakcje turystyczne Lawin i Stasiak (2009) zaliczają: budowle obronne, pola bitew, muzea wojskowe lub inne muzea gromadzące większe zbiory militarne, pomniki upamiętniające wydarzenia historyczne, miejsca związane z wybitnymi dowódcami wojskowymi, mogiły i cmentarze poległych żołnierzy oraz imprezy o tematyce militarnej. Wszystkie tego typu obiekty można dziś znaleźć również na terenach leśnych. Szczególną pozycję wśród nich zajmują systemy obronne, w szczególności obiekty systemu fortyfikacji rozproszonej, upowszechnione w końcu XIX wieku, przyciągające najbardziej liczną grupę turystów i stwarzające ze względu na stan zachowania i wartość historyczną bardzo duże możliwości dla rozwoju turystyki. W skład systemu fortyfikacji rozproszonych wchodzi: fortyfikacje polowe – okopy, baterie, zasieki przeciw piechocie oraz przeszkody przeciwczołgowe i fortyfikacje stałe – kołce forteczne czy schrony bojowe służące do obrony na wprost, kołce tradytorowe służące do skrzydłowego ostrzału, ostrogi forteczne i zwykłe schrony ważne dla obrony biernej (Bogdanowski 1996). Obecnie zdaniem Bogdanowskiego (1996) można wskazać następujące odmiany systemów fortyfikacji rozproszonej na ziemiach polskich: fortyfikacja lekka (odmiany: zapora, pasmo warowne oraz linia umocniona) oraz fortyfikacja ciężka (odmiany: ośrodki warowne, zespoły warowne).

Obiekty turystyki militarnej znajdujące się na terenach leśnych z powodzeniem mogą uzupełniać ofertę turystyczną nadleśnictw, jak również mogą być włączone w rozmaite programy edukacji prowadzonej przez leśników, tak jak to ma miejsce w Nadleśnictwie Orneta, gdzie znajdują się schrony należące do dawnego, niemieckiego zespołu umocnień tzw. Trójkąta Lidzbarskiego (Pietrzak 2013). Staraniem nadleśnictwa ukazała się mapa ułatwiająca eksploatację najciekawszych obiektów, a w trakcie organizowanych głównie dla młodzieży wycieczek leśnicy starają się łączyć tematy typowo leśne z elementami historycznymi i zwiedzaniem fortyfikacji. Planowana jest również ścieżka edukacyjna w orneckich lasach, pozwalająca udostępnić fragmenty umocnień w formie trasy turystycznej oraz odtworzenie wyglądu i uzbrojenia najciekawszych schronów (Mędrzak 2013).

Podstawą jednak udostępnienia i zagospodarowania militarnych obiektów turystycznych, tak jak i wszystkich innych obiektów jest rozpoznanie potrzeb i preferencji społecznych zgłaszanych pod adresem tychże obiektów.

W pracy przedstawiono możliwości turystyczno-rekreacyjnego użytkowania obiektów militarnych zlokalizowanych na terenie Nadleśnictwa Wejherowo w świetle przeprowadzonych badań ankietowych.

Obiekt badań

Nadleśnictwo Wejherowo znajduje się w centralnej części Pomorza i pod względem administracyjnym przynależy do RDLP Gdańsk. Powierzchnia nadleśnictwa wynosi 605 300 ha.

W ujęciu fizycznogeograficznym Kondrackiego (2002) nadleśnictwo zlokalizowane jest w zasięgu mezoregionów: Pobrzeże Kaszubskie i Mierzeja Helska oraz Wysoczyzna Żarnowieckiej. Nadleśnictwo Wejherowo od 1996 roku włączone jest do Leśnego Kompleksu Promocyjnego Lasy Oliwsko-Darżlubskie. Część Nadleśnictwa wchodzi też w skład Nadmorskiego Parku Krajobrazowego. Jednym z najcenniejszych przyrodniczo fragmentów Nadleśnictwa jest niewątpliwie Półwysep Helski, który z racji swego położenia jest obecnie i będzie w przyszłości miejscem masowego letniego wypoczynku i turystyki. W zasięgu Nadleśnictwa zlokalizowanych jest łącznie 25 obiektów militarnych. Większość z nich, poza polem bitwy pod Świecinem i grobami pomordowanych przez Hitlerowców w Piaśnicy, mieści się na Półwyspie Helskim. Fortyfikacje Półwyspu Helskiego zaliczyć można do odmiany zespołów warownych ze względu na zastosowanie zapór naturalnych oraz ciężkich dzieł obronnych z baterią Schleswig-Holstein na czele. Są to obiekty nowożytnie. Najstarsze z nich pochodzą z okresu przed II wojną światową. W latach 1920-1939 w skład polskiego systemu obrony wchodziły takie obiekty mieszczące się w granicach Nadleśnictwa Wejherowo jak: punkt obserwacyjny MW (obecnie zachowały się jedynie fundamenty wieży) oraz Bateria Artylerii nr 34 (do czasów obecnych przetrwały dwie betonowe podstawy z pierścieniami do mocowania armat) oraz Ośrodek Oporu Jastarnia, Bateria nr 33 „Duńska” oraz Bateria nr 32 „Grecka”, jak również Bateria nr 31 im. Heliodora Laskowskiego. Spośród wymienionych obiektów najbardziej znanymi a zarazem najbardziej atrakcyjnymi turystycznie są: Ośrodek Oporu Jastarnia (fot. 1),

Fot. 1. Ośrodek Oporu Jastarnia (fot. M. Łapińska)

Photo 1. Defensive Center Jastarnia

Bateria nr 33 „Duńska”, Bateria nr 32 „Grecka” oraz Bateria nr 31 im. Heliodora Laskowskiego. Z okresu 1939-1945 pochodzą wybudowane przez Niemców: Bateria Przeciwlotni-

cza „Hel” (obecnie rozbudowana i pełniąca rolę dostrzegalni przeciwpożarowej nadleśnictwa), Bateria Przeciwlotnicza „Szwedzka Górka” (zachowana szczątkowo), Bateria Przeciwlotnicza „Hel-Bór”, Bateria Przeciwlotnicza „Jastarnia”, Punkt obserwacyjno-namiarowy (obecnie zachował się jedynie niewielki fragment po drewnianej wieży), a także stanowiąca jeden z najbardziej znanych walorów kulturowej turystyki militarnej Półwyspu Helskiego – Bateria Schleswig-Holstein (fot. 2). Po II wojnie światowej na terenie Nadleśnictwa Wejherowo wybudowano następujące obiekty: Baterię 2. Dywizjonu 60. Samodzielnego Pułku Artylerii Przeciwlotniczej MW (do dzisiaj przetrwały jedynie fragmenty stanowisk ogniowych i schronów), Batalionowy Rejon Umocniony nr 2 „Hel”, Baterię Przeciwlotniczą 7. Dywizjonu Artylerii Przeciwlotniczej MW, 115. Baterię Przeciwlotniczą MW, 3. Baterię Artylerii Stałej oraz 27 Bateria Artylerii Stałej (Woźniakowski 2012).

Fot. 2. Bateria Schleswig-Holstein (fot. M. Heise)
Photo 2. Battery Schleswig-Holstein

Metodyka

Realizacja celu pracy wiązała się z koniecznością ustalenia frekwencji turystów zwiedzających poszczególne obiekty militarne na terenie Nadleśnictwa Wejherowo, opracowaniem kwestionariusza ankiety umożliwiającej określenie potrzeb i preferencji użytkowników tych obiektów oraz zaprojektowaniem badań ankietowych. Kwestionariusz ankiety składał się łącznie z 23 pytań, w tym 19 pytań merytorycznych i 4 pytań metryczkowych. Spośród pytań meryto-

rycznych, 3 – miały charakter otwarty, 6 – półotwarty (półzamknięty), pozostałe pytania były zamknięte. Tematycznie pytania w ankiecie dotyczyły następujących kwestii: ogólnych preferencji związanych z turystyką militarną, powodów zainteresowania obiektami militarnymi zlokalizowanymi na Półwyspie Helskim (część Nadleśnictwa Wejherowo), oceny obecnego funkcjonowania Muzeum Obrony Wybrzeża (MOW), wiedzy na temat obiektów militarnych znajdujących się na terenie Nadleśnictwa Wejherowo oraz preferowanych kierunków – możliwości ich turystyczno-rekreacyjnego użytkowania. Badania właściwe, poprzedzone pilotażem przeprowadzono w maju oraz na przełomie czerwca i lipca 2013 roku. Badania właściwe objęły łącznie 200 turystów zwiedzających Muzeum Obrony Wybrzeża. Analizę wyników przeprowadzono za pomocą programu Microsoft Excel z pakietu Office 2002.

Wyniki

W badaniach ankietowych wzięło udział 91 kobiet (46%) i 109 mężczyzn (54%). Największą grupę stanowili respondenci w wieku 31-40 lat (36%). W badaniach wzięło udział 32% ankietowanych w wieku 18-30 lat, 26% – w wieku 41-60 lat, około 6% stanowili respondenci powyżej 60 lat. Respondenci posiadający wykształcenie wyższe stanowili 52% ogółu badanych, średnie – 40%, zasadnicze zawodowe – 8% ankietowanych. Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania stwierdzono, że większość (31%) badanych pochodzi z miast dużych, liczących powyżej 500 tys. mieszkańców. Około 21% ankietowanych to mieszkańcy terenów wiejskich. Miasta małe do 50 tys. mieszkańców oraz średnie (50-500 tys. mieszkańców) reprezentowało po 24% badanych.

Wśród najchętniej odwiedzanych obiektów turystycznych o charakterze militarnym respondenci wymieniali: obiekty warowne (cytadele, twierdze, zamki) – 68% badanych, następnie kompleksy umocnień (zespoły schronów, bunkrów itp.) – 63% badanych, a muzea o charakterze militarnym – po 62% ankietowanych, w dalszej kolejności – mogiły, cmentarze powstańcze i/lub żołnierskie – 27% badanych, a także pola bitew 21% i miejsca związane z dowódcami armii/bohaterami wojennymi – 17% (respondenci mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź).

Dla zdecydowanej większości ankietowanych (69%) najbardziej interesującymi były obiekty z okresu II wojny światowej. Około 15% respondentów interesowało się obiektami militarnymi z okresu średniowiecza, 10% – obiektami z okresu I wojny światowej i 20-lecia międzywojennego. Innymi obiektami, np. z epoki napoleońskiej i z powstań za czasów rozbiorów oraz z okresu XVI-XVIII wieku zainteresowanych było każdorazowo około 3% ankietowanych. Ponad 80% badanych nigdy nie wiedziało o obiektach o charakterze militarnym zlokalizowanych poza granicami naszego kraju.

Najczęściej respondenci zwiedzali obiekty militarne w małych, liczących od 2-3 osób grupach (59% badanych) lub grupach liczących 4-5 osób (28% ankietowanych). Samodzielne zwiedzanie preferowało 6% badanych, podczas gdy zwiedzanie w grupach liczących powyżej 5 osób – preferowało 7% respondentów. Najczęściej wymienianymi powodami zwiedzania Muzeum Obrony Wybrzeża była chęć zapoznania się z historią tego miejsca (62% badanych) lub chęć zwiedzania jakiegokolwiek muzeum o tematyce militarnej (34% badanych). Około 18% zwiedzało ten obiekt przy okazji swojego wypoczynku nad morzem, a 20% respondentów wybrało MOW ze względu na czynniki patriotyczne. Ponad 9% ankietowanych podało inny

powód wizyty w Muzeum. Najczęściej była to chęć odwiedzenia obiektu będącego dawniej miejscem odbywania służby wojskowej respondenta, lub kogoś z jego bliskiej rodziny.

Zdecydowana większość badanych (95%) zwiedzała MOW samodzielnie. Respondenci zwiedzający Muzeum wraz z przewodnikiem na ogół (każdorazowo powyżej 60% odpowiedzi) bardzo wysoko oceniali sposób przekazywania wiedzy przez przewodników, zasób ich wiedzy i przygotowanie do prowadzenia zajęć. Respondenci w znakomitej większości wysoko lub bardzo wysoko oceniali ekspozycje, ekspozycję i treści edukacyjne prezentowane w Muzeum. W rezultacie ponad 90% ankietowanych twierdziła, że cel ich wizyty w Muzeum został w pełni (53% badanych) lub większości (41% ankietowanych) zrealizowany. Biorąc pod uwagę znajomość przez respondentów pozostałych obiektów militarnych w zasięgu Nadleśnictwa Wejherowo stwierdzono, że 79% ankietowanych zdaje sobie sprawę, iż w sąsiedztwie MOW znajdują się inne obiekty militarne. Spośród tych obiektów najchętniej zwiedzane były: inne baterie i obiekty Rejonu Umocnionego Helu (62% badanych), Ośrodek Oporu „Jastarnia” – Skansen Fortyfikacji (46% ankietowanych), następnie punkty obserwacyjne niemieckiego poligonu torpedowego między Juratą a Jastarnią (33% badanych) oraz zapora minowa z 1939 roku w pobliżu Jastarni (29% respondentów). Zwiedzanie miejsca bitwy pod Świeciem zadeklarowało blisko 10% ankietowanych. Respondenci zwiedzali ww. obiekty najczęściej z rodziną, wraz z dziećmi (45% ogółu ankietowanych) lub ze znajomymi (28%) lub z rodziną, ale bez dzieci (26% ankietowanych). Turyści samotnie zwiedzający obiekty militarne stanowili 6% ankietowanych.

Głównym źródłem informacji o lokalizacji i funkcjonowaniu obiektów turystyki militarnej w zasięgu Nadleśnictwa Wejherowo dla blisko 45% badanych stanowili znajomi. Około 32% uzyskało tego typu informacje z Internetu, 19% – z radia lub telewizji, a 20% badanych czerpało wiedzę w tym zakresie z dostępnych folderów reklamowych. Inne źródła informacji np. książki czy filmy historyczne wskazało 19% badanych (respondenci mogli zaznaczyć więcej niż jedno źródło informacji). Równocześnie zdecydowana większość (53% badanych) uważa, że promocja obiektów militarnych na analizowanym obszarze nie jest wystarczająca, przeciwnego zdania było 29% ankietowanych, podczas gdy 18% badanych nie miało zdania na ten temat. Spośród różnych możliwych form zagospodarowania i udostępnienia obiektów militarnych dla celów turystyczno-rekreacyjnych najbardziej przez ankietowanych preferowane były (respondenci mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź): ścieżka edukacyjna/szlak o tematyce historyczno-militarnej (72% badanych), muzeum (49%), miejsce funkcjonujące jako obóz paramilitarny dla młodzieży (24%), miejsce do uprawiania paintballu (13%) i inne np. punkt widokowy lub hotel o wystroju paramilitarnym (4%).

Podsumowanie

Obiekty militarne Nadleśnictwa Wejherowo charakteryzują się dużym potencjałem turystycznym, co wynika zarówno ze stanu ich zachowania, jak i unikalnych walorów krajobrazowych Półwyspu Helskiego. Obiekty te w większości nie wymagają kosztownych prac adaptacyjnych, konieczne są natomiast ich właściwa promocja oraz ujęcie w ramach nowotworzonych lub istniejących szlaków turystycznych, jak również tras edukacyjnych. Obecna ocena zagospodarowania turystycznego obiektów będących przedmiotem badań jest wysoka, respondenci jednak zwracają uwagę na potrzebę rozbudowy istniejącej infrastruktury. Znaczna większość respondentów zwraca uwagę na konieczność wytyczenia nowego szlaku turystycznego o tematyce militarnej. Jedyny szlak turystyczny wyposażony w tablice informacyjne poświę-

cone zagadnieniom z okresu II wojny światowej, działaniom wojskowym, rozwojowi infrastruktury militarnej na Wybrzeżu znajduje się na terenie Skansenu Fortyfikacji w Jastarni. Przeprowadzone badania i uzyskane rezultaty jednoznacznie wskazują na pilną potrzebę zwiększenia promocji obiektów turystyki militarnej zlokalizowanych na Półwyspie Helskim, a także szersze ich włączenie do oferty turystycznej Nadleśnictwa Wejherowo.

Literatura

- Armin v. Rohrscheidt M. 2009. Polska: największe muzeum fortyfikacji na wolnym powietrzu w aspekcie rozwoju turystyki kulturowej, *Turystyka kulturowa* Nr 2: 20-48.
- Bogdanowski J. 1996. Architektura obronna w krajobrazie Polski. Od Biskupina po Westerplatte, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Kraków.
- Cultural Heritage and Tourism Development. A Report of the International Conference on Cultural Tourism, Madryt 2001.
- Jędrysiak T., Von Rohrscheidt A. M. 2011. *Militarna turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kondracki J. 2002. *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa.
- Kowalczyk A. 2009. *Turystyka historyczno-militarna. Współczesne formy turystyki kulturowej T.1*, AWF im. E. Piaseckiego w Poznaniu: 286-312.
- Kupiec M., Dusza E. 2012. Potencjał turystyczny obiektów związanych z dawną Pozycją Pomorską. *Problemy Ekologii Krajobrazu. Rekreacja w krajobrazach o wysokim potencjale*. Tom XXXIV: 149-155.
- Lawin M., A. Stasiak A. 2009. *Obiekty historyczno-wojskowe*, w: *Geografia turystyki Polski*. Przewodnik dla ćwiczeń krajoznawczych, red. A. Stasiak, PWE, Warszawa
- Mędrzak W. 2013. Człowiek od bunkrów, *Głos Lasu* nr 4 (513): 31-32.
- Pietrzak A. 2013. Poniemieckie bunkry odkryte na nowo, *Głos Lasu* nr 1 (510): 6.
- Woźniakowski A. 2012. *Mapa Fortyfikacji Półwyspu Helskiego*, wyd. Studio Projektowe – Arkadiusz Woźniakowski.

Emilia Janeczko, Mateusz Heise

Katedra Użytkowania Lasu Wydział Leśny SGGW
janeczko.emilia@gmail.com
mateusz_heise@wp.pl